

SIY 102U-TÜRK SİYASAL HAYATI

ÜniteNo:8 II. Meşrutiyet'ten 2000'li Yıllara Türkiye'de Ekonomi Politikasının Evrimi

II. Meşrutiyet Dönemi

1908'de Jön Türk hareketinin öncülüğünde ikinci kez ilan edilen Meşrutiyet ile Osmanlı İmparatorluğu'nda ülke ekonomisi, iktisat anlayışı ve siyaset liberal ortamdan etkilenir. Osmanlı devlet geleneğine karşı olan Jön Türk hareketi Meşrutiyetin ilanından sonra iki farklı yol izler. Biri teşebbüsüşahsı ve âdemimerkeziyet görüşünde olanlar ve diğeri de klasik iktisattan esinlenen Mehmet Cavit Bey ve arkadaşlarının izlediği yoldur. İktisadi girişimler özendirilerek uzun vadede vergi gelirlerinin artması öngörülmüştür. İttihat terakki cemiyeti ile benzer görüşleri savunan Mehmet Cavit Bey Osmanlı sermayesinin bilimsel yöntemler kullanılarak ve gerekli altyapı sağlanarak tarımda kullanılması gerektiğini savunmuştur. Kapitalistleşmeyi tek amaç edinen Mehmet Cavit Bey ve bazı yazarlar için bu, özel mülkiyete saygılı ve serbest ticareti kabul eden bir sistemde mümkündür.

Osmanlı İmparatorluğunun hızla kalkınmasını isteyen İttihatçılar yabancı sermayeyi özendirme politikasında başarılı olurken Müslüman esnaf liberalizmin getirdiği serbest rekabetten olumsuz etkilenir ve zanaatkarlar mesleklerini yitirirler. İkinci Meşrutiyet liberalizmine karşı odaklardan birine göre liberal dış ticaret politikası sadece gelişmiş ekonomilerde mümkündür. Başka bir eleştiriye göre de serbest ticaret ancak eşit durumdaki ülkeler arasında gerçekleşebilir. Birinci dünya savaşının Meşrutiyet liberalizmini kötü etkilemesi ile bazı aydınlar "milli iktisat" düşüncesi ile ılımlı bir gümrük politikasını savunurlar. Mehmet Cavit Bey'in liberal iktisat politikaları birçok eleştiri alır çünkü İstanbul ticaretinin %60-70'i yabancıların elindedir ve ılımlı bir himayecilik gerçekleşmedikçe iktisadi bağımsızlığın olamayacağı belirtilmektedir. Batılı devletler artık iktisadi olarak göz diktikleri ülkeleri işgal etmektedirler. Eleştirilere göre, liberalizmden vazgeçilmez ve ılımlı himayecilik sağlanmazsa Osmanlı Devleti bundan kötü etkilenecektir.

Balkan savaşlarının, isyan ve milliyetçi hareketlerin etkisiyle liberalizm ağır darbe alır ve girişimler Müslüman-Türk unsurunu hakim kılmaya yöneliktir. Ziya Gökalp'e göre milli iktisat etnik homojenlikle sağlanabilir ve bu Müslüman-Türk unsuru askerlik ve memurlukla birlikte iktisadi teşebbüslerde de yer alarak milli iktisadi kuracaktır. II. Meşrutiyetin başlarında sermaye birikimi için başvuru "tasarruf" yolu sonuç vermez ve bir Müslüman-Türk girişimci sınıf oluşturulamaz. Ancak I. Dünya savaşı bu girişimcilerin artması için fırsatlar yaratır. Büyük kentlerin iaşesini sağlamaya çalışan hükümet savaş süresince bu sorunu çözmek için karne ve narh uygulamalarına başvurursa da bu sorunu çözemeyen ve hatta karborsa ve istifçilikten gelir eden bir harp zenginleri grubu ortaya çıkar. 8 Mart 1915 te çıkarılan bir yasa ile yabancı uyruklular Osmanlı uyruklular ile aynı vergi ve ödentilere tabii olurlar ve yabancı şirketlerin ayrıcalıklarına son verilir. Bazı demiryolları ve tersanelerin satın alınarak millileştirilmesi, kabotaj hakkının Osmanlı gemilerine verilmesi bu yasal

düzenlemelerin somutlaşmasına örnek olarak gösterilebilir.

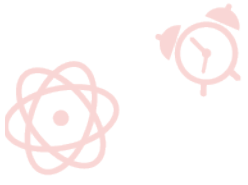
Erken Cumhuriyet Dönemi

İttihatçılar ve tek partili dönem boyunca Türkiye'yi yönetenler arasında bazı ilkelerde, ideolojik, kadrolar, politika üretme ve uygulamalarda benzerlikler vardır. Bu siyasi benzerlikler iktisat politikaları alanında da görülmektedir. Bu sürekliliğe vurgu yapan birçok araştırmacı bulunmaktadır. Kemalistlerin İttihatçılardan alıp devam ettirdikleri milli iktisat politikaları yenilik hareketlerinin hız kazanıp özel mülkiyete, girişimcilığe ve piyasa ekonomisine dayalı bir kapitalist iktisadi gelişme sürecini amaçlamaktaydı.

Cumhuriyetin başlangıcında yerli girişimci sınıf yaratmak ekonomik ve toplumsal alandaki en önemli hedeflerden biridir. Bu bağlamda İzmir İktisat Kongresi'nin simgesel bir önemi vardır. Ankara Hükümeti İktisat Vekâleti tarafından düzenlenen Kongre İstanbul ticaret kesiminin bir dış ticaret kongresi düzenleme düşüncesinden ve girişimlerinden doğmuştur. 17 Şubat 1923'te başlayıp 4 Mart 1923 'te sona eren kongreye tüccar, zanaatkar, sanayici, amele, şirket, banka ve üç çiftçi temsilcisinden oluşan sekiz kişilik heyetler halinde 1135 kişi katılmıştır. Bazı dernek ve meslek örgütlerinden de kongreye katılan temsilciler olmuştur. Kongrenin sonunda "Misak-ı İktisadi" başlıklı on iki maddeden oluşan bir bildiri yayınlanmıştır. Tümü hayata geçmemiş olsa da bu kararlar izlenen iktisat politikalarıyla paralellik göstermiştir. 1924 'te Türkiye İş Bankası kurulmuş, 1925'te aşar vergisi kaldırılmış, 1927'de Teşvik-i Sanayi Kanunu yeni düzenlemelerle yürürlüğe girmiştir. Sonuç olarak Devletin 1920'lerde ekonomiye sınırlı müdahalesi söz konusudur ve 1930'lara göre ekonominin daha liberal bir eğilim çizdiği görülmektedir. Sermaye birikiminin yetersiz olduğu ülkede devletin yardımı ile sermaye birikimini artırmak ve iktisadi gelişmeyi sağlayacak girişimleri gerçekleştirmek milli iktisat politikasının temelidir. En önemli hedef Müslüman-Türk unsurun ekonomide egemen hale gelmesidir.

1920'lerde izlenen milli iktisat politikası ihtiyaç duyulan iktisadi kalkış için yeterli olmaz ve bu durum devletin önce himaye ve müdahalesi ile sonrasında doğrudan işletmeci veya üretici olarak ekonomide rol oynaması düşünülür. 1930'larda devletçilik ve liberalizm tartışmaları basında yer almaktadır. Planlı sanayileşme devletçiliğin en belirgin özelliğidir. Koşullar ve etraftaki örnekler gereği Türkiye'nin kapitalist sistemi göz ardı etmeden planlama ile sanayileşme girişimi etkili olur. 1925 ve 30'larda bazı muhalefet hareketleri görülse de 1930'lar Türkiye'nin tek parti tarafından yönetildiği bir dönem olarak görülür. Devletçilik-liberalizm alanında yapılan tartışmalar uzun sürmemekle birlikte 1930'larda bu kavramlara yüklenen anlamlar açısından önemlidir. "Kadro" dergisi etrafında toplandıkları için Kadrocular adı verilen bir grup 1930'larda Türk devrimine görece "sol" bakışını yansıtır. Kadrocular devletçiliği bir amaç

SIY 102U-TÜRK SİYASAL HAYATI

ÜniteNo:8 II. Meşrutiyet'ten 2000'li Yıllara Türkiye'de Ekonomi Politikasının Evrimi

olarak görürken devletçiliği araç olarak gören Ahmet Hamdi Başar idari ve iktisadi devletçilik olmak üzere iki kavram öne sürer. Liberal olduğu belirtilen Ahmet Ağaoğlu Batı'daki toplumsal ve ekonomik gelişmeyi devletin birey üstündeki baskının kaldırılmasına bağlamış ve böylece Batı gelişme göstermiştir. Devletçilik-liberalizm tartışmaları 1930'ların ortalarında azalır ve Ahmet Ağaoğlu Atatürk'ün çevresinde yer edinemediği için düşüncelerini de gerçekleştirmez. Atatürk Devletçiliği liberalizmden farklı, Türkiye'nin ihtiyaçlarından doğmuş ve Türkiye'ye has bir sistem olarak tanımlar. Atatürk Türkiye Cumhuriyeti Devletinin bireysel ve özel girişimlerle başarısız olan şeyleri kısa zamanda gerçekleştirdiğini ifade etmiştir.

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı (BBYSP) 1934'te uygulamaya konmuş, temel gereksinim maddelerinin yurt içinde üretilmesini, sanayi üretim birimlerinin kurulmasını ve bu tesislerin kuruluş yerlerinin hammadde ve iş gücü kaynaklarına yakın olmasını hedeflemiştir. Büyük ölçüde iç kaynaklar kullanılarak Türkiye'de dokuma, maden, selüloz, kimya ve seramik sanayi kurulmasına çalışılır ve bu plan öngörülen süreden önce gerçekleştirilir. İş Bankası ve Sümerbank tarafından yürütülen yatırımlarla birçok fabrika işletmeye açılır. 1936'da gündeme gelen İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı (İBYSP) enerji ve madencilik alanlarına önem verir. Bu planda temel hedef tarım ve özel sektörün gelişmesini göz ardı etmeden ülkenin yeraltı kaynaklarını değerlendirmektir.

Çok Partili Sistem

Türkiye İkinci Dünya Savaşı'nın dışında kalırken yüksek savunma harcamaları yüzünden sanayileşme yavaşlar ve sonrasında Türkiye'nin Batı'ya yönelmesi çok partili siyasal yaşamı beraberinde getirir. Böylece 21 Temmuz 1946'da çok partinin katıldığı bir genel seçim yapılır. Yetersiz sermaye yüzünden savaşın aksattığı kalkınma sürecini yeniden başlatmak için Türkiye'nin dış ekonomik desteğe ihtiyacı vardır. ABD İkinci Dünya Savaşı sonrasında yıkıma uğramış Avrupa'nın lideri haline gelmiştir. SSCB Avrupa'ya bir tehdit oluşturmaktadır. Bu şartlar altında yeni bir uluslararası para sisteminin kurulması konu olur. Böylece Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) ve bugünkü adıyla Dünya Bankası'nın (DB) temelleri atılmış olur. Türkiye bu yeni uluslararası ekonomik sisteme dahil olmak ister. Türk parası 1946'da devalüe edilir ve Türkiye 1947'de IMF'nin ve Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası'nın bir üyesi olur. Kendisine yeni ekonomik düzende yer arayan Türkiye'ye bazı kalkınma projeleri tavsiye edilir. Bunların arasında Hilts Heyeti raporu, Thomburg Raporu ve Barker Misyonu Raporu sayılabilir. Bütün bunlardan çıkan sonuç planlı sanayi sürecinin devamı için yeterli iç ve dış desteğin olmadığıdır. Artık Türkiye adımlarını atarken değişen Dünyanın etkisi ve rolünü hesaba katarak atmalıdır ve Devletçilik yine tartışılmaktadır.

22 Kasım 1948'de İstanbul'da toplanan Kongre'de bireyin iktisadi özgürlüklerinin devletçe korunması gerektiği, özel girişimin temel alınması ve devletin ekonomide rehberlik etmesi ve sosyal adaleti sağlaması gerektiği ileri sürülür. Kongre'de Devletin işletmeci olarak ekonomide bir rol üstlenmesi istenir. Devlet sanayi ve tarımsal üretim işlerinden elini çekmelidir. O günün şartlarında devlet özel girişimin yatırım yapma gücüne sahip olmadığı alanlarda varlık gösterebilir. Bu Kongre Türkiye'nin 30'lardaki iktisadi devletçiliği daha fazla sürdürmeyeceğini göstermesi açısından önemlidir.

DP, CHP'nin içinden doğan ve 14 Mayıs 1950'de seçimle iktidara gelmiş bir partidir. CHP'ye göre daha liberal olan bu parti iktisadi devletçiliği kabul etmemekle birlikte devletin ekonomideki rolü ve önemini de göz ardı etmez. DP'ye göre liberalizmde devlet önemli bir yere sahip olup özel sektörün yetemediği yerlere devlet el atmalıdır. Yabancı sermaye aktarımı 1950'lerde izlenen ekonomik politikaların en önemli unsurudur. Bu nedenle 1951'de *Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu* ve 1954'te *Yabancı Sermaye Teşvik Kanunu* ve *Petrol Kanunu* gündemdedir. 1950'de köylünün desteğiyle iktidara gelen DP, tarıma dayalı sanayileşmeyi destekler ancak traktör sayısı artarken diğer tarım aletlerindeki sayının artmaması verimde azalmayı beraberinde getirir ve ekonomide bir sorun haline gelir. 1954'te Türk ekonomisi bir tıkanma sürecine girer ve ithal ikameci sanayileşmeye yönelir. Bu politikanın en önemli özelliklerinden biri sanayi içinde özel sektörün ağırlık kazanmasıdır. Bu modelde "karma ekonomi" ortaya çıkar. Bu yapıda devlet özel girişimi sınırlamak ve denetlemekten çok teşvik rolünü üstlenir.

Çok partili döneme geçişte ve DP iktidarı zamanında sürdürülen iktisat politikalarında Keynesyen İktisat düşüncesi etkilidir. Buna göre ihtiyaç duyulduğunda devletin ekonomiye müdahalesi söz konusudur. Yani devlet üretimin gerilememesi, işsizliğin ortadan kalkması ve talep azlığının ortadan kalkması için yatırımlar yapar.

Planlama Dönemi

Türkiye Ekonomisi 1950'den 55'lere kadar dalgalı ve yüksek bir seyir izlerken 1955-59 yıllarındaki % 15'lik fiyat artışları ihracatı zorlaştırırken ithalatı cazip kılar. Bu nedenle de dış ticaret açığı artar. Bu durumda döviz kurlarında ayarlama yapmak zorunluğu doğar. 1958'de istikrar tedbirlerinin alınmasının yanı sıra IMF 250 milyon dolar kredi sağlarken 600 milyon dolar dış borç ertelenir. DP Hükümeti ekonomide yeni arayışlar içindeyken yeni bir planlama gündeme gelir. Bu planlama sosyalist ekonomi çağrısını yapmaktadır. Bu eğilim Batılı çevrelerde kabul gördüğü için etkili olmuştur. 27 Mayıs 1960'ta DP iktidarını devralan Milli Birlik Komitesi planlamanın beyni sayılan Devlet Planlama Teşkilatını kurar. DPT'nin birçok amaç ve görevi vardır. Bazıları arasında ülkenin tüm kaynaklarını saptayıp, toplumsal ve ekonomik politikaları belirlemek, planlar hazırlayıp

SİY 102U-TÜRK SİYASAL HAYATI

ÜniteNo:8 II. Meşrutiyet'ten 2000'li Yıllara Türkiye'de Ekonomi Politikasının Evrimi

uygulanışlarını izlemek, gerektiğinde değişiklik yapmak sayılabilir.

BBYKP 1963-1967 yılları arasında kapsamakta ve kararlı ve dengeli bir yaklaşım benimsemiştir. İBBKP'da ise sanayi sektörü üzerinde durulur ve esas olan iktisadi istikrardır. Yatırım malları üretimi de plandaki bir diğer önemli sektördür. Planın içerdiği konular arasında vergi reformu, kalkınma bankacılığının kurulması, kooperatifçiliğin geliştirilmesi ve iç pazarın yeniden örgütlenmesi vardır.

1960'larda Türkiye'de ekonomide devlet ve devletçilik tartışmaları yoğunudur. Bu tartışmalarda iki yeni oluşum olan Türkiye İşçi Partisi ile Yön Hareketi dikkati çekmektedir. TİP bankacılık ve dış ticaret sektörlerinin devletleştirilmesini ve toprak reformunu savunurken Yön hareketi de ekonominin devletleştirilmesini ve toprak reformunu savunur.

Neoliberalizmin Yükselişi

1970'lerin başında Türkiye'de ciddi bir kriz yaşanır. Diğer kapitalist ekonomilerde de görülen krizler Keynesyen İktisat politikalarından vazgeçilip etkin para politikasının uygulanmasını öngören Freidman görüşünün benimsenmesini getirir. Bu görüşe göre devlet ekonomiye müdahale etmemelidir. Freidman'ın görüşleri Batı'da benimsenirken 1980'lerde Türkiye de bu doğrultudaki politikalarla tanışır. 24 Ocak'ta bu görüş çizgisinde istikrar tedbirleri alınır. 12 Eylül 1980'de bir askeri darbe olur ve Freidman çözümleri uygulanmaya başlar. Bu darbe sonucunda muhalefet sindirilir ve ekonomide "politikasılaşma" süreci hız kazanır.

24 Ocak kararları Türk ekonomisinde önemli yer tutar. Bu kararlar korumacı-müdahaleci iktisat politikalarının yerine daha liberal bir yapının kurulması üzerinedir. 1983'te Turgut Özal liderliğinde iktidara gelen ANAP ve bundan sonra iktidara gelen tüm partiler ciddi krizler yaşarlar. 2002'de Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) seçimle iktidara gelir ve diğerleriyle benzer bir liberal ekonomi çizgisi belirler.

AKP iktidarı Kemal Derviş'in başlatmış olduğu iktisat politikalarını devam ettirir. Enflasyon düşmesine karşın dış borç yükü ve bölüşümde yaşanan olumsuzluklar artar. İzlenen politikalar sonucu işsizlik, gelir dağılımındaki adaletsizlik ve yoksullaşma yaygınlaşır. Tüm bunlar neoliberalizmin bir sonucu olarak yaşanmaktadır.

